

УДК 343.72

ВИДИ ЗЛОЧИННОГО СТРАХОВОГО ШАХРАЙСТВА

Владимиренко С.В., здобувач
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті, з урахуванням запропонованих автором критеріїв, здійснюється виділення видів злочинного страхового шахрайства.

Ключові слова: об'єкт злочину, суб'єкт злочину, злочини проти власності, види страхового шахрайства.

В статье, с учетом предложенных автором критериев, проводится выделение видов преступного страхового мошенничества.

Ключевые слова: объект преступления, субъект преступления, преступления против собственности, виды страхового мошенничества.

Vladymyrenko S.V. TYPES OF CRIMINAL INSURANCE FRAUD

In the article, according to author's criteria, there are distinguished kinds of fraud in the sphere of insurance.

Key words: object of a crime, subject of a crime, crimes against property, kinds of fraud in the sphere of insurance.

Постановка проблеми. Розвиток сфери страхування – одна з найважливіших умов становлення ефективної економіки у нашій країні. Страхування як від діяльності пройшло вже багато етапів в своєму загальному соціально-економічному розумінні: починаючи від намагань окремого індивіда мати заощадження до перетворення цієї сфери в одне з потужних фінансових джерел розвитку економіки. Таке становище цієї сфери підкреслює необхідність не тільки подальшого удосконалення її діяльності, а й активної протидії тим вчинкам та подіям, які гальмують або навіть дискредитують цю діяльність. Окремі економісти вважають, що злочини у страховій сфері, та шкода, яку вони заподіюють господарському механізму, в цілому створюють загрозу економічній безпеці країни [1, с. 114]. Тому держава повинна приділяти постійну увагу не тільки програмам із розвитку цієї сфери, а й заходам щодо протидії злочинності, яка порушує страхову діяльність.

Мета статті. В зв'язку з тим, що сфера страхування виступає в якості достатньо незалежного напрямку господарської діяльності, для неї характерні практично усі ознаки такої діяльності. Стосується це і системи правопорушень, у тому числі і злочинів, які тут вчиняються. Тому встановлення і виділення поняття та системи злочинів, які вчиняються у цій сфері, виступає як достатньо складне завдання, яке потребує свого спеціального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Таке дослідження, на нашу думку, повинно мати декілька етапів. Спочатку для первісного встановлення кола таких діянь потрібно встановити об'єкт кримінально-правової охорони, який може ними порушувати-

ся. Після цього можливо більш предметно встановити перелік тих злочинів, які можуть порушувати порядок, встановлений у сфері страхування. Далі слід провести необхідну систематизацію вже цієї групи злочинів. Саме так це робиться у апробованих наукових дослідженнях [2, с. 253-264].

Проведення подальшого дослідження в цьому напрямку дало змогу запропонувати своє бачення об'єкта злочину в цій сфері та виділити систему злочинів, які можуть посягати на сферу страхування [3, с. 104-108]. Така система дозволила «об'єднати» у цій групі злочини з різних розділів Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК). До злочинів проти власності, які були віднесені до такої групи, належать: шахрайство (ст. 190 КК); розкрадання майна шляхом привласнення чи розтрати (ч. 1), або зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК) і заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК). Але виділення такої групи злочинів проти власності не зняло всіх можливих питань щодо її подальшого науково-практичного тлумачення.

В першу чергу це стосується всіх можливих випадків так званого «страхового шахрайства». При цьому потрібно обов'язково відмітити, що при цьому ми не будемо аналізувати такі шахрайські дії, які безпосередньо не порушують механізм здійснення такої діяльності і скоріше відносяться до, умовно кажучи, зовнішніх злочинних проявів. Наприклад, працівники страхової організації за допомогою обману або зловживання довірою власника (керівника) цієї організації злочинно заволодівають майном цієї організації. У цих випадках говорять про так зване «внутрішнє фірмове» шахрайство,

але за своєю суттю воно не відрізняється від таких же видів шахрайства, які можуть бути вчинені в інших сферах господарської діяльності, і не порушує механізму страхового функціонування. Тому аналізуватися будуть такі види шахрайства, які характерні саме для страхової діяльності.

В цілому страхове шахрайство посягає на власність як на економіко-правову категорію. В економічному сенсі власність відображає майно, яке присвоєне власником (власність віднесена цивільним законодавцем до речових, майнових прав). Правовий зміст цього визначається у правомочності власника, а саме: його права на володіння, користування і розпорядження цим майном, а також виключно лише власнику належить право передавати названі правомочності іншим особам (юридичним і фізичним). У цивілізованій державі економічний і правовий зміст власності існує в єдиному комплексі, і тому при вчиненні шахрайських дій у сфері страхування шкода заподіюється обом складовим власності.

Предметом страхового шахрайства в основному виступає майно у вигляді грошових коштів (страхових виплат, страхових внесків, страхових премій). Страхове шахрайство полягає в розкраданні чужого майна або придбанні права на нього в сфері укладання, дії чи виконання договору про обов'язкове або добровільне страхування; вчинене шляхом обману або зловживання довірою, яке причиняє майнову шкоду власнику чи законному представнику.

Страхове шахрайство має всі ознаки розкрадання: воно є суспільно небезпечним, протиправним, безоплатним вилученням чужого майна, вчиненим із корисливою метою, яке заподіює шкоду власнику майна чи його законному представнику. Вчиняючи шахрайство в сфері страхування, особа, не маючи прав на конкретне майно у конкретній ситуації (страхові внески, страхові виплати і т. п.), застосовуючи способи обману або зловживання довірою, незаконно, безпідставно, без внесення відповідного грошового або іншого еквівалента, заволодіває зазначеним майном, для того щоб отримати незаконну матеріальну вигоду [4, с. 99-103]. Такі негативні прояви страхового шахрайства потребують спеціального звернення до його більш детального аналізу.

У той же час потрібно погодитись з тим, що, незважаючи на всю суспільну небезпечність таких злочинів та їх значну розповсюдженість, упорядкованої статистики, в якій би відображались хоча б загальні тенденції цієї злочинності, не існує [5, с. 477-488]. Тому спроби систематизації страхового шахрайства мають певні складнощі і до-

статньо часто мають дискусійний характер [6, с. 65-68].

Для проведення систематизації шахрайства у цій сфері можливо використати низку незалежних один від одного критеріїв, які можуть відображати різні аспекти існування та діяльності у цій сфері. Один із таких критеріїв пов'язаний із встановленням ознак суб'єкта шахрайських діянь у сфері страхування. Причому, це має бути така особа, яка в силу свого соціально-правового становища, вчиняючи шахрайство у цій сфері, буде зсередини порушувати її діяльність. Враховуючи це, до таких суб'єктів потрібно віднести ті категорії, які завдяки укладеному договору страхування стають учасниками відповідних правовідносин. Традиційно сторонами в договорі страхування виступають: представники страхових організацій – так звані страховики, особи, які бажають застрахуватися, тобто страховальники, та з цієї сторони учасником таких правовідносин може бути вигодонабувач. Саме ознаки, які характеризують правове становище учасника таких правовідносин, може суттєво впливати на сутність та ознаки страхового шахрайства.

Наприклад, метою діяльності представників страхових організацій є намагання шляхом обману або зловживання довірою взагалі відмовити або частково зменшити страхові виплати, які вони повинні виплатити клієнту при настанні об'єктивного страхового випадку. Вважається, що взагалі існує понад 50 приймів та способів введення в оману клієнтів страхових організацій [7]. Найбільш популярними так званими «легальними» і «напівлегальними» хитрощами страхових компаній є: продаж підробленого полісу; продаж полісу від імені компанії, у якої немає ліцензії саме на цей вид страхування, або такої, яка взагалі не існувала, або й зараз не існує на страховому ринку; підписання договору (полісу) особою, яка не має на це повноваження від страхової компанії; свідомо неправильно оформлений договір (поліс) або додаток до нього (заява, список застрахованого майна та ін.); обман щодо предмета договору страхування, коли клієнт не знає, від чого точно він застрахувався; завищення суми страхових внесків при укладанні договору страхування; нав'язування умов про оцінку збитку оцінювачем, що має угоду зі страховою організацією та ін.

Достатньо часто заздалегідь у договір страхування вносяться положення, які дають змогу в подальшому свідомо використовувати зміст цих положень проти клієнта. Наприклад, при страхуванні автотранспорту в договір вписується право страховика проводити самостійне розслідування обставин

заявленої події і приймати рішення, ґрунтуючись на цій перевірці, або нав'язувати для ремонту автотранспорту «свої» автосервіси, з якими вони працюють. Це може стосуватися і, умовно кажучи, дрібних деталей договору, але які потім теж можуть дати можливість страховій організації відмовити у виплаті страхової премії. Наприклад, внесення до умов договору необхідності використання «зимової» резини, причому, не стільки в залежності від часових строків, скільки в залежності від температурного режиму і т. п. [8]. Подібні дії призводять до того, що керівництво або представники страхової організації взагалі відмовляються або значно занижують суми потрібних виплат у разі реального настання страхового випадку. Це теж може відбуватися за допомогою вищевказаних способів або з використанням іншої сукупності таких діянь.

Страхове шахрайство вчиняє і «інша» сторона цих відносин, а саме: страхувальниками та вигодонабувачі. Для більш детального аналізу подібних ситуацій дії таких шахраїв «прив'язують» до стадії дій страхового договору. В зв'язку з цим виділяють шахрайські дії, які можуть бути вчинені цією категорією осіб: на первісному етапі – при укладенні договору страхування; в період дії договору страхування; на, умовно кажучи, заключному етапі – коли відбувається так званий страховий випадок. Також шахрайство може здійснюватися шляхом вчинення відповідних дій вже після настання страхового випадку.

Також потрібно враховувати, що види страхового шахрайства можуть також визначатися видом договору страхування і залежністю від цього виду «страхового випадку». Традиційним для фізичної особи є: страхування майна, особисте страхування, страхування підприємницького ризику. З урахуванням цього, а також в залежності від виду майна, яке страхується, визначається кожен вид такого страхування та вид шахрайства, який може вчинятися при таких умовах. Згідно зі світовою статистикою приблизно 14 відсотків заяв страхувальників про страховий випадок, який відбувся, супроводжуються обманними діями. 35 відсотків із цих заяв складає шахрайство в автострахуванні. При цьому розповсюдженість саме цього виду страхового шахрайства призводить до того, що воно навіть періодично набуває характеру організованої злочинної діяльності, коли відповідні організовані злочинні угруповання протягом достатньо тривалого часу вчиняли такі дії, необхідним чином при цьому організовуючи всі аспекти такої діяльності. Характерними для таких угруповань є: фіктивне створення події аварії, провокація

дорожньо-транспортної події, фальсифікація результатів технічної експертизи та ін. Достатньо небезпечні шахрайські дії здійснюють і «поодинокі» злочинці. Наприклад, у Києві І. з метою незаконного отримання страхового відшкодування на суму 90 тис. грн., маючи пошкоджений автомобіль «Судзукі», при укладанні договору страхування, представив до страхової організації ідентичний автомобіль, який раніше не мав пошкоджень. Аналогічна ситуація сталася у Львівській області з автомобілем «Ауді». Заявлений збиток склав 50 тис. гривень. В обох випадках відносно осіб, які здійснили такі дії, були порушені кримінальні справи за підозрою в шахрайстві [9].

Окремого аналізу заслуговує категорія осіб, які працюють у страхових організаціях: страхові посередники або страхові агенти. Особливість їхніх дій полягає в тому, що вони можуть вчиняти шахрайські дії, як на користь страхувальника, так і на користь страхової організації.

Даючи правову характеристику цієї категорії осіб, потрібно сказати, що, як відомо, значна кількість угод при страхуванні здійснюється особами, які у своїй більшості перебувають у цивільно-правових відносинах зі страховою організацією і діють на підставі агентського договору про надання страхових послуг від імені цієї організації. При цьому розмір їх матеріальної винагороди, яку вони отримують від страхової організації, часто залежить, в першу чергу, від кількості укладених ними угод. Тому всі інші обставини, які покладаються на страхову організацію в разі настання страхового випадку, лежать за межами їхніх інтересів. В зв'язку з цим такі страхові посередники за своєю ініціативою або за змовою з особою, яка бажає вчинити шахрайські дії відносно майна страхової компанії, можуть вчиняти такі шахрайські дії: завищувати вартість об'єкта, який страхується; укладати страхові договори заднім числом після настання страхового випадку та ін. Часто такі шахрайські дії проти страхових організацій можуть вчинятися і сумісно: представниками страхових організацій і страхувальниками.

Потрібно також виділити, що такі обманні дії страхових агентів можуть стосуватися і осіб, які страхуються. Такі обманні дії можуть вчинятися для власної користі, а можуть вчинятися і на користь страхових організацій. Достатньо розповсюдженою є форма обманних дій, що пов'язана з виданням неіснуючих страхових полісів або виданням страхових полісів від імені неіснуючих страхових організацій, або страхових організацій, які на цей момент із різних причин не працюють і т. п.

Можливі випадки, коли така особа одночасно вводить в оману і страхову організацію, і страхувальника. Наприклад, К., використовуючи підроблений паспорт, уклав агентський договір зі страховою організацією. Після чого він отримав 200 бланків страхових полісів і зник. У подальшому, заключаючи договори про страхування зі страхувальниками, відповідні суми страхових премій у страхову організацію не перераховував та звіти про укладені страхові угоди не представляв. Через місяць до страхової організації почали звертатися страхувальники, в основному власники транспортних засобів, які постраждали в дорожньо-транспортних пригодах, і бажали отримати страхові виплати. Але страхова організація відмовлялась виплачувати страхові премії, пояснюючи, що ці угоди уклалися незаконним їх представником. У результаті таких дій страховик не отримав страхових премій, а страхувальник, у свою чергу, який сплатив таку премію і став потерпілим у дорожньо-транспортній пригоді, не отримав відшкодування збитку з урахуванням недійсності договору.

Потрібно відмітити, що дуже часто при спробах правової оцінки таких дій, які вчиняють представники обох сторін договору страхування, виникають складнощі при остаточному визначенні таких діянь, а саме: що це – шахрайство або порушення умов цивільно-правового договору? Більшість вітчизняних фахівців вважає, що основний аргумент у прийнятті такого рішення залежить від того, якій намір мала винна особа під час складання такого договору. Якщо намір відразу, ще до укладання такого договору, був спрямований на викрадення чужого майна шляхом обману, то потрібно такі дії кваліфікувати як шахрайство. Якщо намір був спрямований «тільки» на невиконання предмета та умов договору, і намір на незаконне заволодіння чужим майном при укладанні угоди не був присутній – то такі дії потрібно оцінювати як цивільне правопорушення [10, с. 49]. Але в цілому розмежування шахрайства як форми кримінально-правового посягання на власність і цивільно-правових порушень майнових обов'язків є дуже складною проблемою, яка потребує подальшого дослідження.

Висновок. У цілому, сфера страхування є одним із основних напрямків розвитку ринкової моделі економіки, діяльність якої повинна вирішити багато важливих соціально-економічних завдань. Тому протидія злочинним проявам, які для неї найбільш характерні, виступає в якості одного з основних завдань держави при здійсненні економіко-правової політики. В той же час, враховуючи складність організації цієї

сфери, її діяльності та ін., виникає потреба в більш детальному та якісному дослідженні злочинів, які вчиняються в цій сфері і порушують її діяльність, умовно кажучи, зсередини. Одним із найбільш розповсюджених та суспільно небезпечних злочинів у цій сфері є шахрайство, або як його визначають останнім часом – страхове шахрайство. При цьому потрібно враховувати, що, незважаючи на те, що в загальному плані шахрайство є однією з форм викрадення, відповідальність за яке передбачена у ст. 190 КК України, його конкретні прояви у цій сфері мають свої значні особливості. Спроби систематизувати прояви шахрайства у сфері страхування показує, що існує низка достатньо об'єктивних критеріїв, які допомагають виділити відповідні види страхового шахрайства. Причому, на нашу думку, виділення кожного з видів страхового шахрайства має необхідну аргументацію. Необхідність виділення видів страхового шахрайства має, з нашої точки зору, не тільки теоретичне значення. Наприклад, різні категорії суб'єктів, які вчиняють подібні дії, потребують «своїх» засобів правового впливу, в першу чергу, пов'язаних з запобіганням вчиненням ними страхового шахрайства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нечипорук Л.В. Місце страхування в системі економічної безпеки // Право і безпека. – 2001. – № 1. – С. 113-116.
2. Стрельцов Е.Л. Экономическая преступность в Украине. Предисловие профессора Мартина Финке (университет г. Пассау, ФРГ). Курс лекций. Одесса, АО «Бахва», 1997. – 572 с.
3. Владимиренко С.В. Система злочинів у сфері страхування // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». Збірник наукових праць. Випуск 6-1. Том 3. 2014. – С. 104-108.
4. Владимиренко С.В. Об'єкт шахрайства в системі страхування // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право», Випуск 30, Т. – С. 99-103.
5. Пластун В.Л. Проблеми страхового шахрайства та практики його уникнення // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 254: В 6 т. – Т. II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 477-488.
6. Шервадзе Л. Шахрайство та протидія йому у сфері страхування життя. Методи протидії шахрайству на ринку страхових послуг. Українській семінар-практикум, 11 лютого 2011. Київ, Українська фінансова, 2011. – С. 65-69.
7. Див.: <http://ua.pristobank.ua/layout/set/print/finansoviy>.
8. Андреева Е. 7 новых причин отказа в страховой выплате по КАСКО. Деловая столица, 2012, 22 апреля.
9. Боротьба зі страховим шахрайством. Провідна, 14 лютого 2012 р.
10. Емельянов В.П. Защита права собственности уголовным законодательством. – Х.: Рубикон, 1996. – 259 с.